

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ГОШ ВІКТОРІЯ ЄВГЕНІІВНА

УДК 373.3/.5.091.12:005.584] (477)(091) «195/201» (043.8)

**ПРОБЛЕМА ВНУТРІШНЬО ШКІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ У
ВІТЧИЗНЯНИЙ ПЕДАГОГІЦІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – ПОЧАТОК
ХХІ СТОЛІТТЯ**

13.00.06 – теорія і методика управління освітою

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Старобільськ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Хриков Євген Миколайович,
 Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
 (м. Старобільськ), завідувач кафедри
 публічної служби та управління
 навчальними й соціальними закладами.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Сорочан Тамара Михайлівна,
 ДВНЗ „Університет менеджменту освіти”
 (м. Київ), професор кафедри філософії освіти і
 освіти дорослих;

кандидат педагогічних наук, професор
Мармаза Олександра Іванівна,
 Харківський національний педагогічний
 університет імені Г. С. Сковороди, завідувач
 кафедри наукових основ управління і психології.

Захист відбудеться 25 травня 2017 року о 10³⁰ годині на виїзному засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 93009, Луганська обл. м. Рубіжне, вул. Будівельників, 30 В, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1.

Автореферат розіслано ____ квітня 2017 року.

Учений секретар
 спеціалізованої вченої ради

Н. В. Мордовцева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Вивчення шляхів розвитку теорії та практики внутрішнього шкільного контролю в різні історичні періоди дає можливість прослідкувати генезу багатьох проблем сучасного управління ЗНЗ, забезпечує оволодіння кращими здобутками вітчизняної педагогіки, які є необхідною передумовою для вирішення поставлених питань управлінської діяльності.

Важливою складовою педагогічної науки та практики є управління педагогічними системами, їх постійне реформування й удосконалення, проте будь-яка новація повинна враховувати попередні здобутки, принаймні для того, щоб не повторювати вже зроблених помилок, не йти хибним шляхом. У цьому сенсі є доцільним аналіз й узагальнення розвитку проблем внутрішнього шкільного контролю на різних історичних етапах. Вибір історичного періоду (друга половина XX – початок XXI століття) був обумовлений тим, що цей період включає повоєнні роки, коли інтенсивно відбувався процес відбудовування системи освіти, і одночасно виникали нові завдання для керівництва. Для вирішення поставлених завдань управління та контролю виникала потреба в удосконаленні форм, термінів навчання, його змістовного наповнення. Відповідно, змінювалися вимоги й до контролю. Узятий у роки перебудови курс на демократизацію стає визначальним для організації освіти й виховання в Україні після проголошення її незалежності.

За останні роки школа України зробила значний крок від одноманітності, унітарності, все більше набуває сили принципи гуманізації та демократизації, відбувається переорієнтація процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетентностей.

Але факти сьогодення свідчать про те, що існує певне протиріччя між новими завданнями школи, тенденціями її розвитку та масовою традиційною практикою навчально-виховного процесу. Внутрішній шкільний контроль не виконує завдання, обумовлені трансформацією зовнішніх умов функціонування школи в конкретне педагогічне середовище, а саме аналіз практики управління свідчить, що протягом кількох десятиріч контроль майже повністю був спрямований на педагога, процес та результати його діяльності, а не на управлінську діяльність. Одним з найважливіших умов виконання цього завдання є проведення ґрунтовних історико-педагогічних досліджень, які б дозволили оцінити стан проблеми внутрішнього шкільного контролю на різних етапах її існування та визначити перспективи її подальшого рішення.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема внутрішньо шкільного контролю почала активно розроблятися тільки в другій половині XX століття й на цей час залишається недостатньо дослідженою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” у межах комплексної теми „Вітчизняна і зарубіжна педагогічна спадщина (друга половина XIX – початок XXI століття)” (державний реєстраційний номер 0106U013193). Тема дослідження затверджена рішенням вченої ради ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 25.11.2011 р.) й узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 1 від 31.01.2012 р.).

Об'єкт дослідження – теоретичні основи управління загальноосвітніми навчальними закладами України в другій половині XX – початок XXI століття.

Предмет дослідження – розвиток теоретичних засад вирішення проблеми внутрішньо шкільного контролю в історії вітчизняної педагогіки України в другій половині XX – початок XXI століття.

Мета дослідження – охарактеризувати розвиток теоретичних засад вирішення проблеми внутрішньо шкільного контролю в історії вітчизняної педагогіки України в другій половині XX – початок XXI століття.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Обґрунтувати методологічні засади дослідження розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю.
2. Охарактеризувати стан дослідженості проблеми сутності та змісту внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.
3. Визначити й обґрунтувати періоди розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.
4. Охарактеризувати етапи розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.
5. Визначити загальні тенденції, особливості та перспективи розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: теорія пізнання, основні положення загальної теорії систем і системний підхід, діалектичний підхід; філософські концепції людиноцентризму, розуміння в науці, мови науки, логіки наукового знання, меж наукової раціональності; уявлення про методологію формування історико-наукового знання; головні методологічні вимоги до історико-педагогічного дослідження; положення про залежність розвитку теорії управління ЗНЗ від її рефлексії, головні вимоги до оцінювання стану педагогічної науки, сформульовані О. Адаменко, С. Гончаренком, В. Курилом, О. Сухомлинською, Є. Хриковим, теорія управління якістю, психологічна теорія регулювання поведінки і діяльності особистості підлеглого І. Цимбалюк; наукові дослідження, що присвячені теоретичним і практичним аспектам управління школою та контролю.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: аналіз, синтез, аналогія, порівняння, класифікація, узагальнення, моделювання, понятійно-термінологічний аналіз, метод основного масиву, монографічний і вибірковий методи, визначення, виокремлення смислових блоків та ідей, оцінювання для традиційного якісного аналізу змісту першоджерел, індуктивний, дедуктивний, генетичний, хронологічний, порівняльно-зіставний, метод періодизації, порівняльно-історичний метод.

Джерельна база дослідження складається з трьох груп джерел.

Перша група – це філософські праці І. Блауберга, А. Ішмуратова, В. Келле, С. Кримського, В. Кремня, Т. Куна, Б. Юдіна та ін., роботи з методології історико-наукового знання В. Вернадського, С. Кримського, Н. Кузнєцова, Н. Кузнєцової, М. Ярошевського та ін., роботи з проблем методології педагогіки та історії педагогіки О. Антонової, Б. Коротяєва, З. Равкіна, О. Сухомлинської, Є. Хрикова та ін., аналіз яких дав нам змогу розробити методологію дослідження.

Друга група джерел – це історико-педагогічні дослідження О. Адаменко, А. Алексюка, А. Бойко, А. Бондаря, А. Димитрієва, О. Сухомлинської, Є. Хрикова, М. Ярмаченка та ін., присвячені загальним питанням розвитку педагогічної науки, персоналіям українських педагогів другої половини ХХ ст. – початок ХХІ ст., а також різним аспектам розвитку теорії управління школою в Україні в ті часи.

Третя група – це першоджерела, автентичні матеріали – статті, книги та дисертації, присвячені питанням управління ЗНЗ й контролю, надруковані та захищені українськими авторами в досліджуваний період і представлені у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені

В. Сухомлинського, обласних бібліотеках та бібліотеках педагогічних вишів України.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що:

вперше охарактеризовано розвиток теоретичних засад вирішення проблеми внутрішнього шкільного контролю в історії вітчизняної педагогіки України в другій половині XX – початок XXI століття; виділено й обґрунтовано періоди в розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю в Україні в другій половині XX століття – початок XXI століття: 1) 50 – 60-ті роки – період зародження авторитарної парадигми внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці; 2) 70 – 80-ті роки – період завершення формування авторитарної парадигми внутрішнього шкільного контролю; 3) 90 – ті роки – початок XXI ст. – період перегляду сутності та теоретико-методологічних основ внутрішнього шкільного контролю; визначено загальні тенденції, особливості та перспективи розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю.

уточнено методологічні засади дослідження розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю, особливості розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття;

подальшого розвитку набули змістовні характеристики тенденцій розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю в Україні в другій половині XX – початок XXI століття.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що представлений у дисертації фактологічний матеріал, теоретичні положення та висновки можуть слугувати основою для подальших наукових розвідок у галузі теорії та практики управління освітою, бути використані керівниками закладів освіти в практиці управлінської діяльності. Матеріали дослідження можуть бути використані як викладачами, так і студентами під час вивчення історії педагогіки, в процесі викладання відповідних курсів, спецкурсів і спецсемінірів у вищих навчальних закладах і в системі підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів та підготовки магістрів управління навчальними закладами.

Автором також розроблена анкета „Особливості організації внутрішнього шкільного контролю” та запропоновано проект положення про внутрішній шкільний контроль.

Вірогідність отриманих результатів і висновків забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми; відповідністю методів наукового пошуку його меті й завданням.

Апробація дисертації. Отримані результати дослідження оприлюднено на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів. Основні положення, що викладені в дисертації, були оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях: „Актуальні питання освіти і науки” (Харків, 2016 р.), „Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи” (Баку-Ужгород-Дрогобич, 2016 р.), „Основні напрями розвитку педагогічної науки” (Харків, 2016 р.); *всеукраїнських* науково-практичних конференцій: „Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації” (Дніпро, 2016 р.), „Філософія, теорія та практика випереджальної освіти для сталого розвитку” (Дніпро, 2016 р.); *регіональній* науково-практичній конференції „Створення системи управління якістю адміністративних, соціальних та освітніх послуг: теорія та практика” (Луганськ, 2013 р). Результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладам ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” впродовж 2012-2016 рр.

Публікації. За матеріалами дослідження автором опубліковано 12 наукових статей, 5 з яких – у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 – у закордонному виданні, 6 – апробаційного характеру. Усі публікації виконано дисертантом одноосібно.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел (396 найменувань, з них 3 – іноземною мовою) Загальний обсяг дисертації – 231 сторінок, з них 194 сторінки основного тексту, 1 додаток на 7 сторінках. Робота містить 9 таблиць на 8-ми сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, сформульовано об’єкт, предмет, мету, завдання дослідження, відображено відомості про апробацію та впровадження здобутих результатів дисертації.

Перший розділ – „**Теоретико-методологічні засади дослідження розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці**” – містить теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, а саме: методологічні засади дослідження розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю, аналіз проблеми сутності та змісту внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині ХХ – початок ХХІ століття, обґрунтування періодів розвитку теорії внутрішньо

шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.

У розділі визначені методологічні засади дослідження проблеми внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття, які наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Методологічні засади дослідження проблеми внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття

Рівні методології	Методологічні засади
Філософський рівень	<ul style="list-style-type: none"> • діалектика; • теорія пізнання; • філософія людиноцентризму
Загальнонауковий рівень	<ul style="list-style-type: none"> • системний підхід; • парадигмальний підхід;
Конкретно науковий рівень	<ul style="list-style-type: none"> • підхід до визначення видів та кількості джерел; • підходи у тлумаченні внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на розвиток педагогічної теорії та практики; • принцип руху дослідження від наративу (опису) до аналізу, від аналізу до прогнозування розвитку управління загальноосвітньою школою; • закони та закономірності розвитку педагогічної науки; • теоретичні засади взаємозв'язку історії педагогіки та сучасності; • теорія управління якістю на основі стандартів серії ISO 9000; • психологічна теорія регулювання поведінки і діяльності особистості підлеглого
Рівень конкретного дослідження	<ul style="list-style-type: none"> • відбір джерел; • аналіз наукових джерел; • генетичний метод (вивчення етапів розвитку); • порівняльно-історичний метод; • узагальнення.

Визначено головні принципи дослідження: принцип об'єктивності, принцип можливості відтворення результатів дослідження, принцип поєднання цілісного та аспектного підходів до аналізу процесів розвитку теорії управління ЗНЗ у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття, принцип руху під час дослідження від опису до пояснення, а від нього – до прогнозування розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття, етичний принцип.

Обґрунтована технологія поєднання кількісних і якісних методів аналізу першоджерел, яка реалізовувалася поетапно. На першому етапі було здійснено наукометричний аналіз семантичного спектра назв публікацій і дисертацій з проблем теорії внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття, результати якого були узагальнені у вигляді кількості різноманітних термінів, які науковці й педагоги-практики використовували в назвах своїх публікацій і дисертацій у той чи інший період часу. Терміни були згруповані відповідно до груп педагогічних понять.

Другим етапом дослідження став аналіз спрямованості пошуків українських педагогів у другій половині XX ст. – початок XXI століття. Виокремлення груп досліджень, близьких за тематикою, підрахування частки досліджень певної тематики в окремих групах відносно до загальної кількості досліджень, виявлення міцності зв'язків серед досліджень усередині груп та між групами стало підставою для висновків щодо ступеня дослідження тих чи інших аспектів теорії внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття в той чи інший період часу, послідовності в пошуку рішень тих чи інших проблем, уточнення зроблених на основі аналізу семантичного спектра назв наукових робіт припущень щодо періодизації розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.

Наступний етап був присвячений якісному аналізу змісту наукових робіт українських авторів, які розглядали проблему теорії внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.

Нашу увагу було зосереджено на аналізі типових для свого часу джерел – монографій, дисертацій, статей керівників та провідних працівників Інституту педагогіки АПН України, а також книг, статей, що є типовими для творчості того чи іншого науковця, праць, що мали значний суспільний резонанс внутрішнього шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.

У ході аналізу наукової літератури з'ясовано, що в науці відсутнє єдине трактування сутності внутрішньо шкільного контролю. Більшість науковців вважають, що внутрішньо шкільний контроль є важливою складовою управління та він пов'язаний з іншими функціями управління та визначають зміст внутрішньо шкільного контролю, який включає всі аспекти та результати діяльності педагога. Інше найбільш поширене тлумачення, пов'язує внутрішньо шкільний контроль з перевіркою відповідності реального перебігу процесу планам, нормам, інструкціям, рішенням; одержанням інформації про стан навчально-виховного процесу та його результативність. Відповідно до такого розуміння, зміст контролю включає численні аспекти навчально-виховного процесу. На наш погляд, найбільш точним є визначення внутрішньо шкільного контролю відповідно якому він забезпечує розв'язання трьох завдань: виявлення відхилень фактичних результатів управління від передбачених, з'ясування причин розходження мети та результатів управління, визначення змісту регулюючої діяльності щодо зведення до мінімуму наявних відхилень. У цьому випадку зміст внутрішньо шкільного контролю визначає мета управління.

Проведений нами історико-теоретичний аналіз дозволив виділити в розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю в Україні в другій половині XX століття – початок XXI століття наступні періоди:

перший період, який охоплює 50 – 60-ті роки і характеризується зародженням авторитарної парадигми внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці. У цей період проблеми внутрішньо шкільного контролю досліджували О. Бахмутська, М. Бойко, А. Бондар, М. Данилевський, П. Котко, І. Палунськ, М. Сікач, В. Сухомлинський, М. Якименко та ін. На підставі проведеного аналізу назв публікацій і дисертацій 50-60-х років XX століття можна говорити про повільний, поступовий, еволюційний характер розвитку теорії управління ЗНЗ та формування основ авторитарного підходу до внутрішньо шкільного контролю в цей період.

другий період охоплює 70 – 80-ті роки. Він характеризується завершенням формування авторитарної парадигми внутрішньо шкільного контролю. Так, у цей період проблеми внутрішньо шкільного контролю досліджували М. Анжієвський, В. Беньковський, Е. Березняк, В. Бондарь, М. Легкий, В. Литовченко, В. Мартинюк, Б. Мирочник, Н. Островерхова, В. Постовой, Д. Румянцева, О. Сай, С. Сисоєва, Ю. Табаков М. Черпінський та ін. Аналіз семантичного спектру назв публікацій і дисертацій дає підстави для припущення про більш інтенсивний розвиток теорії управління у 70-80-ті роки XX століття порівняно з попередніми

роками. Але на характер цього розвитку значно впливали систематизація та поглиблення авторитарних підходів до внутрішньо шкільного контролю у цей час.

третій період охоплює 90-ті роки XX століття – початок XXI ст., що характеризується переглядом сутності та теоретико-методологічних основ внутрішньо шкільного контролю. У цей період проблеми внутрішньо шкільного контролю, аналітичної діяльності досліджували О. Адаменко, В. Бегей, З. Береговський, В. Бондар, В. Гончарова, В. Гуменюк, Л. Даниленко, А. Дмитрієв, Г. Єльнікова, Л. Калініна, М. Кириченко, О. Косинська, І. Мостюк, Л. Онищук, В. Пікельна, Т. Рабченюк, Д. Рум'янцева, В. Саприкін, Н. Сметанський, Т. Сорочан, Д. Тхоржевський, Є. Хриков, В. Шаркунова, П. Шемет та ін. У науковому дискурсі цього періоду можна знайти роботи, які продовжують авторитарні традиції внутрішньо шкільного контролю та роботи, в яких зроблено спробу переглянути традиційні авторитарні підходи до цього виду управлінської діяльності. Починаючи з початку XXI століття відмічається зменшення уваги дослідників до проблем внутрішньо шкільного контролю, що обумовлено оновлення теоретичних засад управління під впливом розповсюдження ідей менеджменту.

Другий розділ – „Періоди, тенденції та особливості розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття” – присвячений аналізу трьох періодів, тенденцій та особливостей розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.

З'ясовано, що в 50-60-ті роки (період зародження авторитарної парадигми внутрішньо шкільного контролю) розвиток теорії внутрішньо шкільного контролю спрямовувався партійними настановами та визначеними з орієнтацією на них завданнями, сформульованими керівниками педагогічної науки СРСР. Цей період характеризується пануванням інваріантної, авторитарної парадигми управління, орієнтацією наукових праць на узагальнення та догматизацію існуючого досвіду керівництва та контролю, ізоляцією від світових наробок у галузі управління ЗНЗ. Основним об'єктом внутрішньо шкільного контролю у цей час був учитель. До найбільш поширених методів внутрішньо шкільного контролю в цей період можна віднести наступні: індивідуальна бесіда, вивчення документації, анкетування вчителів, психолого-педагогічні спостереження за роботою вчителя. Серед форм внутрішньо шкільного контролю передусім панували наступні: колективна форма,

адміністративний плановий контроль, адміністративний регулюючий контроль, класно-узагальнювальний, персональний, підсумковий.

На основі аналізу змісту наукових праць з'ясовано, що в 70 – 80-ті роки ХХ століття (період завершення формування авторитарної парадигми внутрішньо шкільного контролю) були обґрунтовані: системний, діяльнісний, системно-діяльнісний, науковий, функціональний, інформаційний, ситуаційний та оптимізаційний, особистісний підходи до управління ЗНЗ і контролю. Але ці підходи не змінювали сутності контролю, який як і раніше був спрямований переважно на процес діяльності вчителя. На декілька десятиріч перевірка педагога стала головним видом управлінської діяльності керівників навчальних закладів. Як наслідок, управління набуло адміністративно-авторитарної спрямованості. Таким чином, відбулася підміна: замість діагностування ефективності управлінської діяльності контроль було зосереджено на роботі педагога.

До найбільш поширених методів внутрішньо шкільного контролю в цей період було віднесено: індивідуальна бесіда, вивчення документації; усна, письмова перевірка; анкетування; спостереження за роботою вчителя тощо. Серед форм внутрішньо шкільного контролю передусім панували наступні: колективна форма, взаємоконтроль, самоконтроль, адміністративний плановий контроль, адміністративний регулюючий контроль, класно-узагальнюючий, фронтальний, тематичний, персональний, оглядовий, поточний контроль, попереджувальний, підсумковий, епізодичний, періодичний.

Під час першого та другого періодів сформувалася авторитарна парадигма внутрішньо шкільного контролю. Тільки наприкінці другого періоду починається певна демократизація теоретичних засад внутрішньо шкільного контролю його гуманізація та оптимізація.

На третьому етапі розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю (90-ті роки ХХ століття – початок ХХІ ст.) формується більш об'єктивне тлумачення його сутності та ролі в управлінні ЗНЗ. Цей процес відбувався під впливом західного менеджменту та більш системного й цілісного розгляду проблем управління вітчизняними вченими. Наступною особливістю розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю стає перерозподіл „зон впливу” поміж контролем, моніторингом, аудитом на користь нових для вітчизняного управління видів аналітичної діяльності.

Частину завдань, які раніше реалізовував внутрішньо шкільний контроль, тепер реалізується за допомогою моніторингу. Моніторинговий підхід переорієнтовує увагу з діяльності вчителя на результати

навчально-виховного процесу. За умов отримання у ЗНЗ об'єктивної інформації про результати навчально-виховного процесу, вчитель перетворюється в суб'єкта освітньої діяльності, мотивованого на її вдосконалення.

Ще однією особливістю розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю стає розширення спектру методів контролю, використання інформаційних технологій та нових форм фіксації інформації. У загальноосвітніх навчальних закладах, окрім відвідування та аналізу уроків, спостереження, аналізу документації все більше починають використовувати тестування, рейтинг, анкетування, комп'ютерну обробку та фіксацію даних.

Але, одночасно з сучасними уявленнями про внутрішньо шкільний контроль, співіснують залишки традиційної управлінської парадигми, в якій це явище розглядають як діяльність адміністрації з контролю вчителів.

Узагальнення всієї зібраної інформації дозволило виокремити тенденції розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття. Розвиток теорії відбувався: від авторитарної до демократичної моделі внутрішньо шкільного контролю; від широкого трактування внутрішньо шкільного контролю до більш об'єктивного визначення його сутності; від відокремленого розгляду внутрішньо шкільного контролю до розгляду у співвідношенні з іншими видами управлінської діяльності; від орієнтації на вчителя до орієнтації на результати та процеси; від узагальнення досвіду до випередження масової практики управління; від орієнтації на ідеологічні чинники до орієнтації на широкий спектр соціальних чинників, демократизацію суспільства; від орієнтації на регламентацію особистості до орієнтації на її розвиток та самореалізацію; від закритості теорії внутрішньо шкільного контролю, її орієнтації тільки на вітчизняну науку до відкритості, орієнтації на світовий менеджмент; від одноманітності до більш широкого спектру методів контролю.

ВИСНОВКИ

На основі результатів дослідження зроблені наступні висновки:

1. На основі аналізу праць філософів, наукознавців, істориків науки, педагогів, істориків педагогіки й з урахуванням специфіки предмета дослідження, який є складним й багатофакторним явищем, було обґрунтовано міждисциплінарну теоретико-методологічну базу дослідження. Методологічною основою дослідження є теорія пізнання, філософія людиноцентризму, основні положення загальної теорії систем і

системний підхід, діалектичний підхід, парадигмальний підхід, теорія управління якістю, психологічна теорія регулювання поведінки і діяльності особистості підлеглого, категорії загального, особливого, одиночного, фундаментальні принципи цілісності, динамічності, генетичний метод, порівняльно-історичний, основні положення наукознавства, державні документи про освіту.

2. Проведений аналіз наукової літератури показав, що однозначного тлумачення сутності та призначення внутрішнього контролю у вітчизняній теорії управління на сьогодні не існує. Спільною для більшості науковців є точка зору на те, що внутрішній контроль є важливою складовою управління та він пов'язаний з іншими функціями управління. Його мета – домогтися оптимальної відповідності діяльності школи державним вимогам. Друга, найбільш поширена точка зору, пов'язує внутрішній контроль з перевіркою відповідності реального перебігу процесу планам, нормам, інструкціям, рішенням; одержанням інформації про стан навчально-виховного процесу та його результативність. На наш погляд, такі тлумачення сутності внутрішнього контролю є не дуже конкретними та не відбивають головну властивість цього явища, вони орієнтовані на масову практику, а не на теорію контролю.

Ми підтримуємо позицію, стосовно якої внутрішній контроль – це вид управлінської діяльності, який забезпечує розв'язання трьох завдань: виявлення відхилень фактичних результатів управління від передбачених, з'ясування причин розходження мети та результатів управління, визначення змісту регулюючої діяльності щодо зведення до мінімуму наявних відхилень. Відповідно до тлумачення сутності внутрішнього контролю науковці визначають його зміст. У першому випадку це всі аспекти та результати діяльності педагога; у другому випадку – це численні аспекти навчально-виховного процесу; у третьому – зміст внутрішнього контролю визначає мета управління.

3. Проведений історико-теоретичний аналіз дозволив виділити в розвитку теорії внутрішнього контролю в Україні в другій половині XX століття – початок XXI століття трьох періодів: 50 – 60-ті роки – період зародження авторитарної парадигми внутрішнього контролю; 70 – 80-ті роки – період завершення формування авторитарної парадигми внутрішнього контролю; 90-ті роки – початок XXI ст. – період перегляду сутності та теоретико-методологічних основ внутрішнього контролю.

4. Проведений історико-педагогічний аналіз наукових робіт 50 – 60-х рр. та 70 – 80-х років ХХ ст., які охоплюють радянський етап розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю, дозволив визначити основні особливості та спільні риси розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю. До цих особливостей у дисертації віднесено: обмежене коло розглянутих проблем контролю, публікацій, авторів в межах першого періоду та їх розширення в межах другого періоду; переважна орієнтація на узагальнення досвіду в межах першого періоду та орієнтація на сформовані традиції контролю та теорію соціального управління в межах другого періоду; наукова новизна публікацій в межах авторитарної парадигми під час першого періоду та тиражування одних і тих самих положень під час другого періоду; аспектний розгляд проблем контролю в межах першого періоду та декларування розгляду проблеми контролю як складової певних управлінських концепцій та теорій у межах другого періоду.

До спільних рис розвитку теорії внутрішнього шкільного контролю під час першого та другого періодів у дисертації віднесено: відповідність авторитарній парадигмі управління; орієнтація на партійні настанови; переважна орієнтація не на розвиток, а на відтворення існуючої моделі школи та управління нею; адміністративний характер внутрішнього шкільного контролю його переважна орієнтація на процес діяльності вчителя.

Тільки наприкінці другого періоду починають формуватися ідеї щодо демократизації, гуманізації, оптимізації теорії та практики внутрішнього шкільного контролю.

Проведений історико-педагогічний аналіз наукових робіт 90 рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. дозволив визначити цей відрізок часу як період перегляду сутності та теоретико-методологічних основ внутрішнього шкільного контролю.

У дослідженні з'ясовано, що в межах третього періоду у теорії співіснують дві парадигми внутрішнього шкільного контролю: традиційна авторитарна, яка є більш поширеною, та інноваційно-демократична. Перегляд теоретичних засад контролю став результатом досліджень вітчизняних учених, які спиралися на теорію управління якістю, на основі стандартів ISO серії 9000, теоретичні положення щодо моніторингу та аудиту, досвід управління освітніми закладами в інших країнах. Результатом наукових досліджень стала більш обґрунтована трактовка сутності контролю, розмежування його функцій з функціями моніторингу та аудиту, визначення можливостей використання інформаційних технологій для реалізації його завдань.

5. Узагальнення всієї зібраної у дослідженні інформації дозволило виокремити тенденції розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття. Розвиток теорії відбувався: від авторитарної до демократичної моделі внутрішньо шкільного контролю; від широкого трактування внутрішньо шкільного контролю до більш об'єктивного визначення його сутності; від відокремленого розгляду внутрішньо шкільного контролю до розгляду у співвідношенні з іншими видами управлінської діяльності; від орієнтації на вчителя до орієнтації на результати та процеси; від узагальнення досвіду до випередження масової практики управління; від орієнтації на ідеологічні чинники до орієнтації на широкий спектр соціальних чинників, демократизацію суспільства; від орієнтації на регламентацію особистості до орієнтації на розвиток та самореалізацію; від закритості теорії внутрішньо шкільного контролю, її орієнтації тільки на вітчизняну науку до відкритості, орієнтації на світовий менеджмент; від одноманітності до більш широкого спектру методів контролю.

Проведене дослідження не вичерпує всієї різноманітності питань, пов'язаних з розвитком теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття. Воно дозволяє окреслити ті проблеми, що потребують додаткового дослідження, а саме: аналіз впливу теорії внутрішньо шкільного контролю на управлінську практику, вивчення досвіду інших країн із організації контролюючої діяльності, обґрунтування нормативних вимог до організації контрольно-аналітичної діяльності в ЗНЗ, використання інформаційних технологій для організації контролю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Гош В. Є.** Особливості розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (у 90-х роках XX – початок XXI ст.) / В. Є. Гош // 36. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Серія : „Психолого-педагогічні проблеми сільської школи”. – 2016. – №54. – С. 128-136.
2. **Гош В. Є.** Особливості розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (у 70-80-ті роки XX ст.) / В. Є. Гош // Наук. вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : „Педагогічні науки”. – 2016. – №3(54). – С. 294-299.
3. **Гош В. Є.** Особливості розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (у 50-60- ті роки XX ст.) / В. Є. Гош //

Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія : „Педагогічні науки”. – № 6 (295). – Старобільськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015. – С. 88-94.

4. **Гош В. Є.** Періоди розвитку внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (в другій половині XX – початок XXI ст.) / В. Є. Гош // 36. наук. праць „Духовність особистості : методологія, теорія і практика”. – 2013. – № 5 (58). – С. 81-91.

5. **Гош В. Є.** Порівняльний аналіз особливостей розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці протягом другої половини XX ст. – початок XXI ст. / В. Є. Гош // Вісник Запорізького національного університету. Серія : „Педагогічні науки”. – 2016. – № 2 (27). – С.5-11 .

6. **Ghosh V. E.** Сущность и место внутришкольного контроля в системе управления общеобразовательным учреждением. /В. Є. Гош // Vědecký časopis. AKTUÁLNÍ PEDAGOGIKA – № 4 – 2016. – Praha 5 – Stodůlky, Česká republika : Vědecko vydavatelské centrum „Sociosféra-CZ”. – S. 23 - 28.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. **Гош В. Є.** Організація внутрішньо шкільного контролю в сучасних умовах. / В. Є. Гош // Фундаментальні та прикладні дослідження : сучасні науково-практичні рішення та підходи : матеріали наук.-практ. конф. (27–28 жовтня 2016 р.) / Національна академія наук Азербайджана, Інститут філософії (Азербайджан), ДВНЗ „Ужгородський нац. ун-т”. – Баку – Ужгород – Дрогобич : Посвіт, 2016. – С. 129-130.

8. **Гош В. Є.** Внутрішньо шкільний контроль в системі управління загальноосвітньою установою. / В. Є. Гош // Створення системи управління якістю адміністративних, соціальних та освітніх послуг: теорія та практика : матеріали наук. – практ. конф. (м. Луганськ, 18 квітня 2013 р.) М-во освіти і науки України, Луг. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Л. : Луг. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2013. – С. 44-48.

9. **Гош В. Є.** Методологічні засади дослідження проблеми внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (в другій половині XX – початок XXI ст.) / В. Є. Гош // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації : матеріали наук. конф. (28–29 жовтня 2016 р.). – Ч. 1. – Дніпро : Роял Принт, 2016. – С. 15-17.

10. **Гош В. Є.** Етапи дослідження проблеми внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (в другій половині XX – початок XXI ст.) / В. Є. Гош // Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку : матеріали наук.-практ. конф. (17 листопада 2016 р.) / М-во освіти і науки України, КВНЗ „Дніпропетровський обласний

інститут післядипломної пед. освіти”. Ч.1. – Дніпро : Роял Принт, 2016. – С. 83-85.

11. **Гош В. Є.** Проблема внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (в другій половині XX – початок XXI ст.) / В. Є. Гош // Основні напрями розвитку педагогічної науки : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 21–22 жовтня 2016 р.). – Херсон : Видавничий дім „Гельветика”, 2016. – С. 128-130.

12. **Гош В. Є.** Періодизація розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (в другій половині XX – початок XXI ст.) / В. Є. Гош // Актуальні питання освіти і науки : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 10-11 листопада, 2016 р.) / Харківський нац. економ. ун-т імені Семена Кузнеця. – Х. : ХОГОКЗ, 2016. – С. 91-95.

АНОТАЦІЯ

Гош В. Є. Проблема внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія і методика управління освітою. – ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2017.

Розкрито методологічні засади дослідження розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю. Здійснено аналіз сутності внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття. Обґрунтовано періоди розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття.

Виділено періоди, тенденції та особливості розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці в другій половині XX – початок XXI століття, а саме: розглянуто період зародження авторитарної парадигми внутрішньо шкільного контролю у вітчизняній педагогіці (50-60-ті роки), період завершення формування авторитарної парадигми внутрішньо шкільного контролю (70-80-ті роки), період перегляду сутності та теоретико-методологічних основ внутрішньо шкільного контролю (90 р. – початок XXI ст.).

Ключові слова: контроль, управління ЗНЗ, внутрішньо шкільний контроль, періоди розвитку теорії внутрішньо шкільного контролю.

Гош В. Е. Проблема внутришкольного контроля в отечественной педагогике во второй половине XX - начале XXI века. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.06 – теория и методика управления образованием. – Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Старобельск, 2017.

Раскрыты методологические основы исследования развития теории внутришкольного контроля. Осуществлен анализ сущности внутришкольного контроля в отечественной педагогике во второй половине XX – начале XXI века. Обоснованы периоды развития теории внутришкольного контроля в отечественной педагогике во второй половине XX – начале XXI века.

Методологической основой исследования являются: теория познания, основные положения общей теории систем и системный подход к изучению целостных педагогических процессов и явлений, диалектический подход к изучению историко-педагогических явлений, парадигмальный подход к анализу историко-педагогических явлений, образования, касающийся процесса развития теории внутришкольного управления, категории общего, особенного, одиночного, фундаментальные принципы целостности, динамичности, генетический метод для изучения этапов развития теории внутришкольного контроля в отечественной педагогике во второй половине XX – начале XXI века, сравнительно-исторический метод для выявления особенностей развития теории внутришкольного контроля в отечественной педагогике во второй половине XX – начале XXI века, основные положения науковедения, государственные документы об образовании.

На основе анализа научной литературы по проблеме внутришкольного контроля в системе управления общеобразовательным учреждением доказано, что внутришкольный контроль это:

самая важная часть системы управления общеобразовательным учреждением; глубокое и всестороннее изучение и анализ учебно-воспитательного процесса в общеобразовательном учебном заведении и координация на основе этого всех отношений в коллективе; основной источник информации для анализа состояния общеобразовательного учреждения, достоверных результатов деятельности участников образовательного процесса; оказание методической помощи педагогам с целью совершенствования и развития профессионального мастерства; взаимодействие администрации и педагогического коллектива, ориентированное на повышение эффективности педагогического

процесса; вид деятельности руководителей совместно с представителями общественных организаций по установлению соответствия функционирования и развития учебно-воспитательной работы на диагностической основе общегосударственных требований. К объектам внутришкольного контроля отнесены учебный процесс, воспитательный процесс, методическая работа, научная и экспериментальная деятельность, условия учебно-воспитательного процесса, качество ведения школьной документации.

Проведенный историко-теоретический анализ позволил выделить три периода в развитии теории внутришкольного контроля в Украине во второй половине XX века начала XXI века: 50 – 60-е годы – период зарождения авторитарной парадигмы внутришкольного контроля в отечественной педагогике; 70 – 80-е годы – период завершения формирования авторитарной парадигмы внутришкольного контроля; 90-е годы – начало XXI века – период пересмотра сущности и теоретико методологических основ внутришкольного контроля. В предлагаемой периодизации применен проблемно-хронологический принцип построения. Периодизация может выступать как инструмент выявления общих закономерностей дальнейших представлений о теории внутришкольного контроля, сыграть роль системы координат, в которой можно рассматривать критические точки развития этого педагогического явления.

Проведенный историко-теоретический анализ научных исследований, посвященных внутришкольному управлению и контролю, позволил определить главные тенденции развития теории внутришкольного управления и контроля:

- если в 50-60 гг. в теории управления преобладали эмпирические подходы к определению содержания управленческой деятельности отдельных руководителей, то начиная с 80-х гг. научные исследования были ориентированы на обоснование целостных моделей управления учебными заведениями;

- в 50-70 гг. теория внутришкольного контроля функционировала в рамках единой управленческой парадигмы, в 90-е годы распространяется ориентация на создание вариативных моделей управления учебными заведениями.

- во второй половине XX в. происходило постепенное увеличение количества научных публикаций по вопросам управления общеобразовательной школой, внутришкольного контроля и привлечения к комплексным исследованиям и научных работников, и руководителей учебных заведений, и учителей;

- во второй половине XX в. – начала XXI в. развитие теории управления общеобразовательной школой происходило от ориентации исследований на идеологические факторы и партийные установки к ориентации на логику развития науки; от обоснования ориентации управления на воздействие к обоснованию ориентации управления на создание условий для обеспечения реализации цели учебного заведения; от изучения и обобщения опыта управления к созданию целостной управленческой теории; от господства индуктивного к постепенному распространению дедуктивного пути развития теории управления;

Ключевые слова: контроль, управление школой, внутришкольный контроль, периоды развития теории внутришкольного контроля.

Gosh V.E Problem of internal school control in domestic pedagogy in the second half XX - XXI century. - Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Pedagogical Sciences degree in specialty 13.00.06 - theory and methods of management education. – Taras Shevchenko Luhansk National University. - Starobyelsk, 2017.

Methodological bases of research of the theory of internal school control. The analysis of the essence of internal control in the national school pedagogy in the second half of the XX - XXI century. Periods of studies theory internal school control in domestic pedagogy in the second half of the XX - XXI century.

Highlighted periods and features of the theory of internal control in the national school pedagogy in the second half of the XX - XXI century. Namely, the period of accumulation of empirical research material in the theory of internal control in the national school pedagogy (50-60 years), during nucleation theoretical and methodological foundations of internal school control (70-80 years), the period of systematization and generalization of theoretical methodological foundations of internal control school ('90 – early XXI century.).

Keywords: control, internal school management, school internal control theory periods of internal school control.

Підписано до друку _____ 2017. Формат 60х84/16
Тираж 100 Прим.